

Rasprava o programskoj orijentaciji i tematskom planu „Vojnog dela“

General-major prof. dr *RADOVAN RADINOVIĆ* – Na samom početku rasprave o tematici koja bi trebalo da bude zastupljena u časopisu „Vojno delo“ u naredne dvije godine želim da izdvojim nekoliko širih tematskih područja, na osnovu kojih bi saradnici časopisa nudili odgovarajuće priloge, ali i Redakcija odabirala teme i pitanja koja bi naručivala od svojih saradnika, eksperata za odgovarajuće oblasti. Pokušaću da vas svojom diskusijom podstaknem na razmišljanje o toj problematici, pa i na polemiku, kako bismo zajedno doprinijeli da „Vojno delo“ u narednom periodu odabere najvažnije teme i pitanja, ali i da angažuje najjemenentnije vojne i druge stvaraoce.

Protekle godine u „Vojnom delu“ je razmatrana, uslovno govoreći, nevojna problematika, odnosno nevojne teme. Činili smo to svjesno, smatrajući da one dominiraju našom društvenom zbiljom. Naime, prema eskalaciji krize u Jugoslaviji, mi smo, imajući u vidu da je „Vojno delo“ teorijsko glasilo koje se mora baviti temama iz naše društvene i odbrambene prakse, u središte interesovanja postavljali upravo njeno razjašnjavanje, moguće varijante razrješenja i vojno-političke, političke i geostrategijske posljedice. Međutim, nadam se da ćemo se u narednom dvogodišnjem periodu težišno baviti vojnoodbrambenim pitanjima, i to na vojnoteorijski način, a da će nam vojno-politička pitanja i problemi sa kojima smo se bavili u 1991. godini biti u drugom planu.

Da bi u narednom periodu „Vojno delo“ odgovorilo svojoj svrsi i namjeni, smatram da bi u središtu njegovog interesovanja trebalo da se nađu četiri tematska područja.

Prvo tematsko područje trebalo bi da čine pitanja iz oblasti *teorije rata*. Ona se odnose na problematiku klasifikacije ratova i problema teorijskog određenja rata kao oblika razrješavanja suprotnosti među narodima i državama uopšte, i posebno rasvjetljavanje rata u Jugoslaviji, i to sa stanovišta važećih kriterijuma, principa i saznanja teorije rata. Na to nas

upućuju iskustva i saznanja do kojih smo došli vodeći ovaj rat, u koji smo uvučeni mimo svoje volje.

Vodimo rat koji je potpuno atipičan, s obzirom na sve poznate kriterijume za razvrstavanje rata kao oblika razrješavanja suprotnosti među narodima i državama. Dakle, nema nijednog poznatog kriterijuma za kvalifikaciju ratova koji priznaje vojna teorija, odnosno teorija rata, koji se može primjeniti za valjano sagledavanje o kakvom se ratu na našim prostorima radi. Otuda smatram da našoj čitalačkoj javnosti i uopšte vojnoj nauci dugujemo to objašnjenje, tim prije što se on u javnosti različito klasifikuje, a to podrazumijeva i različite odrednice i suštinu. No, svjestan sam da su nam za potpuniju ocjenu neophodne dvije pretpostavke: (1) da se rat završi, tj. da mir zavlada našim prostorima, pa da onda „hladne“ glave i sa mnogo više empirijskih činjenica, nego što ih sada imamo, analiziramo šta se i kako zbilo, i (2) veća istorijska distanca, kako bismo izbjegli sistemske greške koje u ocjenjivanju događaja čine njihovi direktni akteri.

Ovaj rat se klasifikuje i kvalifikuje kao unutrašnji, secesionistički i antisecesionistički, građanski, ograničeni itd. Dakle, različiti autori, polazeći od različitih vojnonaučnih pristupa, vide različite strane iste pojave. Zbog svega toga ovaj rat treba da bude povod da se „Vojno delo“ u narednom periodu, više nego do sada, pozabavi pitanjima i problemima teorije rata.

Drugo područje koje smatram da valja svrstati u središte tematske orijentacije časopisa u naredne dvije godine jeste problem inoviranja, uslovno govoreći, strategijske koncepcije naše odbrane. Naime, nekoliko decenija našu odbranu smo pripremali prema strategijskom konceptu narodnog rata, što je u našim formulacijama zvanično slovalo kao koncepcija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Međutim, strategijska koncepcija rata koji vodimo, barem naizgled, veoma malo liči na koncepciju opštenarodne odbrane.

U maju 1990. godine „Vojno delo“ je organizovalo tematsku raspravu o dogradnji koncepcije ONO i DSZ. Već tada smo ukazivali na potrebu za inoviranjem i dogradnjom naše strategijske koncepcije prema promjenama u vojnom činiocu, političkom i vojnom grupisanju, i prema promjenama

u tehnici i tehnologiji ratovanja, ratovodstva i ratne vještine. Na žalost, rat koji nam je nametnut prekinuo nas je u nastojanjima i naporima da praktično uvažimo sve sugestije i predloge koje smo čuli u toj zapaženoj stručnoj raspravi. „Vojno delo“ zasigurno treba tim pitanjima da se bavi i u narednom periodu, ali bih, u vezi s tim, upozorio na jednu opasnost. Naime, uz uvažavanje praktičnih iskustava koja nisu potvrdila neka naša doktrinarna i teorijska opredjeljenja, ne bi bilo dobro, s obzirom na činjenicu da se doista neka saznanja, shvatanja i stavovi u praksi nisu potvrdili, da olako napustimo koncepciju koja se zasniva na principima teorije i doktrine narodnog rata. Jer, zemlji čiji su ratni resursi ograničeni koncepcija narodnog rata pruža optimalne uslove za odbranu od nadmoćnijeg protivnika. A Jugoslavija će biti mala zemlja, bez obzira na to u kojim će se okvirima i granicama konstituisati. Stoga, smatram da strategijsku koncepciju odbrane tako male zemlje ne bi trebalo lišiti fundamentalnih iskustava teorije i doktrine narodnog rata koja su se u praksi valjano potvrdila.

Treće tematsko područje, kojem bi u narednom periodu časopis „Vojno delo“ trebalo da posveti posebnu pažnju, jesu problemi dogradnje, odnosno koncipiranja i izgradnje vojne organizacije. Naime, na javnoj sceni su učestale rasprave o tome da treba napustiti koncept dvokomponentne vojne organizacije i da vojsku treba profesionalizovati, odnosno da treba uvesti profesionalnu vojsku. O tome govore čak i oni koji veoma malo znaju o suštini vojnog organizovanja.

Nesumnjivo, profesionalizacija armije je potrebna. Visoka tehnika i tehnologija kojom su opremljene savremene armije, pa i naša, podrazumijevaju kadar visokog obrazovanja, koji je neophodan za brzo ovladavanje tom tehnikom i stručno rukovanje, što bi doprinijelo produžavanju roka upotrebe i smanjenju havarija i habanja. Ali, izvjesno je da profesionalizacija armije ima i ograničenja. Zato bi, prije nego što se pređe na sistemska, odnosno praktična rješenja, to pitanje trebalo temeljno teorijski osmisлити i prethodno stručno raspraviti. Dakle, zalažem se za oprezan teorijski pristup kada je u pitanju profesionalizacija, uz uvažavanje svega onoga što ona

znači u stručnom, pa i u svakom drugom pogledu. U našoj situaciji, profesionalizacija je uslovljena krizom vojnog poziva, krizom sistema vrijednosti mlade generacije, političkim nesuglasticama kojima je izložena naša zemlja itd. Uz to, ne bi se smjela zanemariti ni neka druga, kako materijalna, tako i doktrinarno-politička ograničenja.

Posljednje, *četvrto* tematsko područje kojim bi, po mom mišljenju, „Vojno delo“ u budućem periodu prioritetno trebalo da se bavi jesu problemi *ratne vještine i ratovodstva*, i to u užem smislu. Smatram da su iskustva stečena u ratu koji vodimo kapitalna sa stanovišta svih elemenata ratne vještine, pripreme i vođenja borbenih dejstava i da neka naša saznanja iz različitih područja djelovanja na bojištu nisu ni potvrđena, ni opravdana. Na to naročito ukazuju iskustva iz neposrednog vođenja borbenih dejstava, rukovođenja i komandovanja, rukovanja vatrom, uloge pojedinih rodova i službi itd. Dakle, radi se o bogatom iskustvu, i bilo bi najbolje da ga stručno i teorijski obrade i uobličie ljudi koji su ga stekli neposredno – u borbenim dejstvima. To će zavisiti, dakako, od sklonosti tih ljudi, kao i od umješnosti Redakcije i čitavog saradničkog tima da ih animira, odnosno da okupi odgovarajući broj saradnika koji će moći to da urade.

Smatram da četiri navedena područja, pored onih koja će predložiti ostali učesnici u diskusiji, treba da se nađu na stranicama časopisa „Vojno delo“ u naredne dvije godine. Naravno, ne mislim da moraju da se pojave ovako kako sam ih naslovio ili kao određene rubrike u časopisu. O tome tek treba da se raspravlja i dođe do konkretnih rubrika, tema i pitanja kojima će se časopis baviti. Rezultat treba da bude dobro osmišljena programska orijentacija za naredne dvije godine, a Redakcija će to moći da učini tek nakon svestrane analize i proučavanja sugestija sa ove rasprave.

General-potpukovnik dr *ALEKSANDAR STAMATOVIĆ* – Težište naučnog, istraživačkog i razvojnog rada i ukupne publicističke delatnosti „Vojnog dela“ u narednom periodu treba da bude na izučavanju i uopštavanju iskustva iz rata koji se vodi. Pošto su tematska područja uopšte veoma široka, o njima ovom prilikom neću govoriti. Međutim, želim da ukažem

na to da neke naše publikacije, u poslednje vreme, a među njih svrstavam i poslednji broj „Vojnog dela“, samo marginalno obrađuju najaktuelnija pitanja. To je u ovom času sasvim razumljivo, ali ako ne bi došlo do značajnijih promena u sadržaju, to ne bi bilo dobro i predstavljalo bi loš znak.

U vezi s predloženim makro-tematskim područjima, smatram da ona sadrže brojna mikropodručja koja treba detaljno obrađivati. Predlog generala Radinovića, od četiri globalna područja dopunio bih još jednim, koje se, na žalost, često zaboravlja i gotovo smatra nevažnim, a ovaj rat je pokazao da to apsolutno nije tako. To je *tehnički činilac u ratu*.

Na kraju, želim da navedem jedan podatak u vezi s profesionalnom armijom. Ministar odbrane Francuske, gospodin Ševanman, 25. juna 1990, otvarajući izložbu kopnene vojske „Satori '90“, rekao je da je veoma jak pokret za profesionalizaciju armije u Francuskoj. Međutim, francusko ministarstvo odbrane izradilo je analizu koja je pokazala da bi profesionalna armija, u odnosu na postojeću, bila četiri puta skuplja.

Pukovnik dr *EJUB KUČUK* – Kritičko preispitivanje sadržaja i uloge časopisa „Vojno delo“ u protekle dve godine sada nam je potrebnije nego ikada ranije. Jer, promene u savremenom svetu i, posebno, u našoj zemlji postavljaju vojnoj teoriji brojne, veoma složene zadatke. Mnogi ranije definisani teorijski koncepti i njihove manje ili više uspešne elaboracije ne samo da su zastareli i, stoga, neprimereni sadašnjim uslovima već su postali i kontraproduktivni sa stanovišta uspešne odbrane. Stoga, kada želimo da vrednujemo časopis „Vojno delo“ i artikulišemo predloge i sugestije za njegov dalji rad nije dovoljno da usmerimo pažnju samo na časopis već i na sve krupne promene u savremenom svetu i našoj zemlji koje determinišu celinu vojne sfere, a pre svega njena konceptijska, organizaciona i doktrinarna obeležja. Međutim, ne može se očekivati da se tako široko i produbljeno razmatranje obavi na jednom sastanku. Stoga bi trebalo da Savet i Redakcija časopisa u narednom periodu organizuju posebne rasprave na kojima bi se ta determinacija temeljnije razmotrila i promislila. To je dužnost „Vojnog dela“ budući da je jedini vojni teorijski

časopis u našoj zemlji. Ukratko, prvi korak u vrednovanju časopisa je davanje odgovora na pitanja šta je on bio, šta jeste, šta treba i može da bude u okviru krupnih društvenih gibanja, čiji smo svedoci i učesnici. Sastavni deo i dalja konkretizacija te aktivnosti jeste komparacija časopisa „Vojno delo“ sa drugim časopisima u zemlji i svetu.

U Jugoslaviji se publikuje više od 200 časopisa, a od njih samo četiri, i to iz prirodnih nauka, imaju međunarodnu reputaciju, te su uključeni u čuveni *Science Citation Index*. Ne ulazeći u raspravu o uključivanju časopisa u taj indeks kao pokazatelja njihove vrednosti, želim da naglasim potrebu da se „Vojno delo“ valorizuje u konceptualnom i uređivačkom pogledu kroz kritički komparativni odnos s uglednim časopisima u svetu. To bi nam omogućilo da, neuporedivo više nego do sada, koristimo iskustva i dostignuća koja su stotinama godina sticana u visokorazvijenim zemljama. A to bi, nesumnjivo, pomoglo Savetu i Redakciji da, u saradnji sa širim krugom naučnih radnika iz oružanih snaga i društva, dograđuju koncepciju časopisa, koji bi mogao sa stanovišta vojne teorije i nauke, da odgovori izazovima vremena.

Za sada se slažem sa predlozima u raspravi koji se odnose na budući tematski plan časopisa. Ne dovodeći u pitanje objavljivanje radova koje oni impliciraju, smatram da bi, uporedo s tim, trebalo sprovesti istraživanje *vrednosti i važnosti* časopisa „Vojno delo“, a to je nužno upravo u sadašnjem trenutku. Jer, ako želimo da pređemo iz stanja „A“ u stanje „B“, odnosno ako želimo da odredimo naše buduće delovanje, moramo što egzaktnije da spoznamo stanje „A“. Svaki drugi pristup vodio bi nas u voluntarizam najgore vrste, sa krupnim negativnim posledicama po razvoj vojne teorije.

Predmet tog istraživanja, bez pretenzije na njegovo precizno definisanje, smatram da bi trebalo da čine sledeći delovi:

- *prvo*, doprinos „Vojnog dela“ razvoju vojne teorije, s obzirom na vrstu, broj i kvalitet objavljenih članaka;
- *drugo*, uspešnost časopisa u prenošenju relevantnih informacija vojnoteorijske prirode;
- *treće*, tzv. odjek časopisa. Konkretnije, nužno je saznati koliko se časopis čita i citira, i koliko se koristi u razvoju i definisanju vojne doktrine i koncipiranju drugih rešenja, i vojnoj delatnosti;

– *četvrto*, uređivanje časopisa. Naime, svi značajniji časopisi u svetu i u našoj zemlji primenjuju opšteprihvaćene regule uređivanja časopisa. Prema njima, pored ostalog, obavlja se klasifikacija radova za objavljivanje na izvorne teorijske i naučne radove, prethodna saopštenja, pregledne članke, referate sa naučnih skupova i stručne članke. Potrebu za uvažavanjem te klasifikacije naglašavam stoga što je u „Vojnom delu“, kao i u drugim našim teorijskim publikacijama, objavljen deo priloga koji nemaju teorijsku vrednost i značaj. Toga se moramo što pre oslobađati i prihvatiti samo priloge koji su teorijski relevantni.

Sastavni deo tog odeljka je i istraživanje kompetentnosti subjekata vrednovanja tekstova ponuđenih za publikovanje i kvaliteta njihovog rada. Istraživanje, sa ovim osnovnim konstitutivnim segmentima njegovog predmeta, obuhvatilo bi brojeve časopisa „Vojno delo“ koji su publikovani u proteklih pet godina. Njega bi trebalo izvršiti, pored već navedenog, i zbog toga što, koliko je meni poznato, ni Savet ni Redakcija nikada nisu ozbiljnije razmatrali pitanja i probleme koje ono postavlja i na koje ukazuje. Davanje odgovora na njih, odnosno njihovo rešavanje, imaju suštinski značaj u procesu ocenjivanja vrednosti jednog teorijskog glasila, a u svetu se takva istraživanja redovno praktikuju.

Prof. dr *MOMIR STOJKOVIĆ* – S obzirom na oblasti kojima se bavim, a to su međunarodni odnosi i spoljna politika, smatram da bi u časopisu „Vojno delo“, odnosno orijentacionom tematskom planu časopisa za naredni dvogodišnji period, trebalo da se nađu veoma važne karakteristike savremenih međunarodnih odnosa i, posebno, promene u njima koje imaju značaj radikalno novih determinanti za globalne i regionalne (evropske) odnose snaga i moći.

Prvo, trebalo bi da se pozabavimo sagledavanjem novih elemenata u *strategiji i spoljnoj politici SAD*, na kojima one koncipiraju tzv. *novi svetski poredak*, umesto doskorašnjeg, koji je bio zasnovan na ravnoteži snaga ili straha od nuklearne opasnosti, a koji je raspadom SSSR-a i njegovim nestankom kao supersile prestao postojati. U američkoj, odnosno Bušovoj koncepciji novog svetskog poretka polazi se od shvatanja da

je u međunarodnim odnosima došlo do transformacije svetske moći, odnosno da, pored klasičnih (ekonomske i vojne snage), evidentno nastaju i bivaju sve značajniji i novi izvori moći, kao ekonomska međuzavisnost, tehnološka moć, uspostavljanje i korišćenje efikasnih komunikacija i informacija, zajedničke kulturne vrednosti i korišćenje i uticaj međunarodnih organizacija, odnosno aktivnost preko njih.

To shvatanje o novom svetskom poretku treba da omogući izgradnju nove strategije i politike SAD u međunarodnim odnosima, u kojima je ona sada jedina supersila gledano iz pozicije sveukupnih elemenata svetske moći, što im daje mogućnost da se nametnu i Ujedinjenim nacijama i da i preko njih razvijaju i ostvaruju svoje globalne interese pod vidom „međuzavisnosti razvoja“, interesa internacionalizovanog svetskog kapitala, koji je velikim delom njihov, svoje moći u svetskom komunikacionom sistemu i svojih naučnih i kulturnih vrednosti.

Koncept novog međunarodnog poretka koji je razvijen unutar Pokreta nesvrstanosti nije dao rezultate, iako ga, načelno, nisu osporavale razvijene zemlje, izuzimajući SAD, koje su mu se otvoreno suprotstavile. Rezultate nije mogao dati stoga što su se nesvrstane zemlje za njega borile političkim i diplomatskim sredstvima koja ne mogu dati rezultate, kako su ekonomisti s pravom ukazivali, sve dok u međunarodnim ekonomskim odnosima, na svetskom tržištu, ne dođe do značajnih promena u odnosima snaga.

Novi međunarodni poredak u koncepciji Pokreta nesvrstanosti težio je prevazilaženju neokolonijalizma i neravnopravnosti u međunarodnim odnosima, što se nije moglo ostvariti zbog razlike između razvijenih i nerazvijenih, odnosno zbog realnog odnosa snaga. Novi svetski poredak u koncepciji SAD znači upravo obrnuti cilj – očuvanje stečene pozicije sedam industrijski najrazvijenijih zemalja i, posebno, pozicije SAD kao jedine supersile.

Drugo pitanje, koje postaje jedan od dominantnih činilaca svetske moći, odnosi se na spregu ekonomskog, tehnološkog i strategijskog činioca ili međuzavisnost posedovanja kapitala, moderne tehnologije i strateške (vojne) moći, mogućnosti da se u međunarodnim odnosima održi prednost u odnosu na druge sile ili, barem, ravnoteža na osnovu posedovanja mase

kapitala za istraživanje i njihovu aplikaciju. Značaj povezivanja tih činilaca međunarodnih odnosa već se potvrdio u stvarnosti kao element promena u odnosima snaga. Naime, SSSR je održavao nuklearnu ravnotežu, ali je zbog stagnacije razvoja, zaostajanja u ekonomiji i tehnologiji i nedostatka kapitala počeo da gubi svojstva supersile i da se raspada. Nasuprot njemu, Nemačka je, zahvaljujući ekonomsko-tehnološkom razvoju, uspela da se nametne kao svetska sila i da ostvari uticaj, bar u Evropi, a ekonomski i šire, koji nije uspela u toku dva svetska rata.

Treće pitanje značajno za sagledavanje promena i karaktera međunarodnih odnosa ispoljava se u geopolitičkim i geostrategijskim promenama, pri čemu naglasak ne treba da bude na uzrocima promena, već na njihovim posledicama. Na primer, evidentna je geopolitička promena položaja Evrope, odnosno nestanak njene blokovske podele i interesnih sfera, ali su ostale i dalje se razvijaju ekonomske razlike između istočnog i zapadnog dela. Za evropske odnose i posebno balkanske zemlje biće neophodno sagledavanje karaktera odnosa (saradnje i razlika) između SAD i Evropske zajednice u celini, i naročito odnosa između SAD i Nemačke, kao i odnosa Nemačke sa Rusijom, Ukrajinom i zemljama srednje Evrope.

Četvrta oblast od posebnog interesa jeste Balkan i Sredozemlje, odnosno promene u strategijskoj poziciji Balkana i Jugoslavije i utvrđivanje politike i strategije velikih sila prema tim područjima, naročito SAD i Nemačke, a u budućnosti, verovatno, i Rusije i Ukrajine. Balkan i Jugoslavija nemaju, kao u vreme hladnog rata i blokovske politike, poziciju elementa u ravnoteži snaga. Nestankom SSSR-a kao supersile i Varšavskog ugovora prestao je i raniji strateški i drugi interes za Balkan s aspekta globalnih odnosa snaga. Jedino su SAD postale još dominantniji, čak bi se moglo reći gotovo i jedini globalni i regionalni činilac prisutan na Sredozemlju zbog povlačenja sovjetske flote i raspada Sovjetskog Saveza.

S obzirom na navedeno, za položaj Balkana značajna je strategija, politika i pozicija SAD u Sredozemlju, mada se još uvek ne primećuju značajnije promene, izuzev daljeg jačanja njihovog uticaja na Bliskom istoku zbog slabljenja onih snaga u arapsko-izraelskom sukobu koje su podržale prava palestini-

skog naroda na samoopredeljenje, nestanak sovjetskog činioca itd. Pored tih pozicija, SAD zadržavaju dominantan uticaj u Grčkoj i Turskoj, a u toku je i proces uticaja na politiku i poziciju Albanije i Bugarske. Premijeri Grčke i Turske, i pored brojnih sukoba dve zemlje, najavili su inicijativu o demilitarizaciji teritorije na tromeđi Bugarske, Grčke i Turske. Poznato je da je Turska do sada u svim balkanskim inicijativama sledila politiku SAD, a Bugarska inicira aktivnost kojom sledi aktivnosti Mađarske i Češko-Slovačke ka NATO-u.

Novi međunarodni činioci u balkanskim odnosima svakako su tzv. italijanska istočna politika prema Balkanu i Podunavlju kako u bilateralnim nastupima, tako i kroz Heksagonalu; zatim nastup ujedinjene Nemačke, koja srednju Evropu i Podunavlje već smatra sferom svog interesa i uticaja, što pokazuju njena politika i karakter odnosa sa Mađarskom, Češko-Slovačkom i Poljskom, a počeo se osećati i njen uticaj na politiku Bugarske. Novi politički subjekti i činioci evropskih i širih odnosa svakako će biti i Rusija i Ukrajina, koje će, zavisno od interesa koji pokažu prema Balkanu, uticati i na balkanske odnose. U vezi s tim, biće značajan karakter njihovih odnosa i stepena zajedničkog ili posebnog nastupa prema evropskim i balkanskim procesima i odnosima. Politika i karakter odnosa Ukrajine i Rumunije uticaće i na politiku tog našeg suseda, pa posredno i na balkanske odnose.

Rusko-ukrajinski spor oko bivše sovjetske crnomorske flote pokazuje interes obe zemlje da zadrže pomorske pozicije bivšeg SSSR-a. Ukoliko dođe do podele te flote, mogu se očekivati različiti nastupi Rusije i Ukrajine prema crnomorskim zemljama, posebno Turskoj i Grčkoj, a pitanje novog prisustva te flote u Sredozemlju, posebno istočnom, ostaje za sada otvoreno. Pozicija Rusije je donekle već jasna: ona je obezbedila međunarodnopravni kontinuitet sa SSSR-om, postala je stalni član Saveta bezbednosti UN sa pravom veta i ostaje nuklearna sila, ali su za sada nejasni njeni budući odnosi sa Nemačkom i Japanom, a u manjoj meri i sa SAD. Politika Ukrajine može značajno da utiče na buduće evropske odnose, jer se već sada pokazuje da će ona imati podršku germansko-vatikanskih činilaca, u čijim koncepcijama egzistira ne ujedinjena Evropa od Atlantika do Urala, već od Rajne do Buga, što se u nemačkoj strateško-političkoj literaturi i nastupima Vatikana jasno pokazuje.

Na kraju, za budući međunarodni položaj jugoslovenskih teritorija i država koje će nastati na tim prostorima biće značajni odnosi sa susednim zemljama koje su u toku jugoslovenske krize jasno pokazale svoje interese sa pozicija „nacionalne“ politike i korišćenje međunacionalnih i međurepubličkih sukoba i sporenja u Jugoslaviji. Nepromenljiv i prijateljski odnos zadržale su Grčka i Rumunija, dok su svi ostali susedi ispoljili dodatni interes za uticaj na našu krizu, za korišćenje procesa balkanizacije jugoslovenskog pitanja, za jasnije (nego ranije) ispoljavanje pretenzija na osnovu povezivanja manjinskog i teritorijalnog pitanja, u čemu se posebno ističu Albanija, Bugarska i Mađarska, manje Italija, a na posredan način (željom za novim odnosima sa Slovenijom i Hrvatskom) i Austrija.

Činjenice u odnosima jugoslovenskih republika (država) pokazuju da će verovatno ostati otvoreni određeni teritorijalni sporovi, da će se susedne zemlje i velike sile izjašnjavati prema svojim interesima i karakteru odnosa koje budu uspostavile sa budućim državama na ovom prostoru i da će zato „oživeti“ stari geopolitički i strategijski nastupi, kroz podršku pojedinim našim narodima, prema svim novim državama, a posebno prema Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Srbiji (albanski i mađarski nastupi). Međunacionalni sukobi oživljavaju i geopolitičke pretenzije prema Sandžaku (Raškoj oblasti), preko kojeg se povezuje „muslimanski činilac“ sa Kosova i iz Bosne i Hercegovine, odnosno „razdvajaju“ Crna Gora i Srbija.

Na osnovu navedenih naznaka ponašanja velikih sila i susednih zemalja, a u okviru novih evropskih odnosa, u kojima se pokazuju protivurečni procesi na liniji jačanja ili „evropske Nemačke“ ili „nemačke Evrope“, kao i jasno pokazanih razlika u pristupu jugoslovenskoj krizi između zemalja Evropske zajednice, na jednoj, i međunarodne zajednice (Ujedinjenih nacija) i SAD, na drugoj strani, pokazuje se da jugoslovenski prostor zadržava strategijski i geopolitički značaj, iako nešto manji nego donedavno, kao element ravnoteže snaga. Međutim, razvoj integracionih evropskih procesa i međunarodne saradnje, više nego do sada, afirmiše saobraćajni značaj našeg prostora kao veze Evrope sa Bliskim istokom, pa i kao „dodatnog privrednog prostora“ za koji su zainteresovane evropske ekonomske sile, za sada, prvenstveno Italija i Nemačka.

Kapetan bojnog broda prof. dr *RADIVOJE JOVADŽIĆ* – Kako je već rečeno na ovom skupu, ima mnogo časopisa koji „skončavaju“ i nestaju iz sveta periodike. Naravno, za takvim časopisima ne treba žaliti, jer se to dešava prvenstveno zbog toga što za njihov sadržaj, metodološki pristup i slično, čitalačka publika više nema interesovanja. Mnogo je, međutim, žalosnija činjenica da postoje časopisi koji tave. Oni redovno izlaze, na njih se troše značajna materijalna sredstva, ali ih niko ili gotovo niko ne čita. Takvih časopisa ima mnogo i u vojnoj periodici. Oni se održavaju inercijom i (ili) neopravdanom podrškom institucija, ustanova, pa čak i pojedinaca, iako su svesni (ili bi morali biti svesni) da ono što se u njima objavljuje malo (ili nimalo) koristi teoriji, nauci ili iskustvu – što je jedina svrha njihovog izlaženja. Međutim, ne mislim da je „Vojno delo“ jedan od takvih časopisa. Istina, bilo je i u njemu privremenih lutanja – odsustvo kritičnosti, apologetika, objavljivanje i onoga što po nekim strožijim merilima ne bi trebalo objaviti – ali je u celini časopis „Vojno delo“ uspevao da zadrži obeležja opšteteorijskog i stručnog vojnog časopisa visokog nivoa. Ova konstatacija se posebno odnosi na nekoliko brojeva iz 1991. godine. Redakciji, naime, treba odati priznanje što je smogla snage i odlučnosti da u poslednjih nekoliko brojeva časopis otvori za širu problematiku, koja prevazilazi okvire uskovojnog časopisa. Radi se o problematici vezanoj za krizu u Jugoslaviji i putevima i načinima njenog prevazilaženja. Na taj način, Redakcija je omogućila širokom broju naučnih radnika da na stranicama „Vojnog dela“ progovore o tome, svako sa svog aspekta. To je rezultiralo činjenicom da smo na stranicama časopisa nalazili sasvim nove sadržaje. Međutim, posebno je interesantan i značajan napor naučnika različitih profila i usmerenja da u vezi s tom problematikom, svako sa svog aspekta, aktuelizuju i neke aspekte odbrane. Takva orijentacija Redakcije časopisa omogućila je, da ti brojevi „Vojnog dela“ dospeju i do onih koji su o samom časopisu znali veoma malo ili nisu za njega do sada ni čuli.

„Vojno delo“ je opštevojni i stručni časopis. U vezi s tim, može se postaviti pitanje da li je njegov sadržaj uvek bio primeren zahtevima koji se postavljaju tom profilu časopisa. Može se s velikom sigurnošću tvrditi da to nije uvek zavisilo samo od Redakcije, niti od onih koji su pisali priloge za

časopis, već često i od nekih naših (opšteprihvaćenih) stavova o ratnoj veštini, odbrani, sistemu i društvu u celini, pa i od stavova i odnosa prema pisanoj reči i njenoj ulozi u izgrađivanju vojne misli, vojne teorije i ratne veštine. Naime, svi smo se mi zaklinjali u nauku i teoriju, tražili neke naučne pristupe, stalno govorili o nekakvoj metodologiji naučnog istraživanja vojnih fenomena i slično, ali smo, istovremeno lako otpisivali sve ono što na neki način u toj pisanoj reči nije korespondiralo „opštim stavovima“ ili nije odgovaralo pojedincima ili grupama koje su na časopis mogle da vrše pritisak. Time smo, praktično, nauku, teoriju itd. ostavljali za „popodne“, a mnogo nam je bilo važnije da se „borimo“ sa nečim „konkretnim“, sa iskustvenim problemima (i nekim – sada vidimo ideološkim pretpostavkama), koji su po značaju jedva dosežali i do nivoa rutinerstva.

Sa navedenim je tesno povezano i pitanje tiraža časopisa, o čemu je govorio i glavni i odgovorni urednik. Naime, sasvim je prihvatljiv stav da tiraž časopisa ne zavisi od nekih spoljnih činilaca, već od nas samih, tj. od našeg stava prema pisanoj reči i shvatanja njene uloge i značaja u sferi našeg vojnog delovanja. Sve dok mi to ne shvatimo, dok ne postanemo svesni da bez kritičnosti, sukoba mišljenja i spremnosti da se tolerantno sasluša i drugačiji stav, odnosno dok ne shvatimo da „ispravnost mišljenja“ ne zavisi od čina i položaja, već od znanja i sposobnosti onog ko misli – časopis će, na žalost, da dolazi na naše stolove a mi nećemo imati želju da ga otvorimo i pročitamo. A, da je sve upravo tako potvrđuje i nekoliko brojeva iz prošle godine, koji su jednostavno – razgrabljeni.

U vezi s orijentacionim tematskim planom, prihvatam predloge prethodnih diskutanata koji se odnose na određene tematske celine. Međutim, u okviru njih postoje brojne potceline. Na primer, problemi vezani za rat moraju biti prisutni u našem časopisu. Ali, čini se da nema potrebe za njegovim načelnim razmatranjem ili za bavljenjem pitanjem klasifikacija, podela i slično. Osnovna naša preokupacija trebalo bi da bude razumevanje rata kojeg smo bili prinuđeni da vodimo. Međutim, kada se govori o koncepciji odbrane kao tematskoj celini kojom bi trebalo ubuduće da se bavimo – zaista se otvaraju brojna pitanja i problemi. Pre svega, mislim na nužnost propitivanja njenih pretpostavki koje su se (sada) pokazale kao

ideološke (vrednosti), a ne kao nešto objektivno u realnom životu društva; zatim, na sistem odbrane koji predstavlja operacionalizaciju te koncepcije, a koji je na delu pokazao brojne slabosti, posebno na planu organizovanja snaga odbrane – JNA i TO, i, na kraju, mislim, na nužnost stalnih napora u dograđivanju i razvijanju te koncepcije – kako bi se postepeno oslobađali do sada preovlađujućeg stava da je sve što smo smislili ili izmislili najbolje na svetu.

Tematsko područje ratne veštine – takođe mora da bude u središtu našeg intelektualnog angažmana u časopisu. Ali, i tu se moramo oslobađati nekih dosadašnjih nastojanja da ratnu veštinu proglašavamo visokom naukom, što je vodilo zapostavljanju struke i „zanata“. Osim toga, i iskustva iz ovog rata moraju biti propitana sa stanovišta (moderne) ratne veštine.

Sa ratnom veštinom je tesno povezano i pitanje profesionalne vojske, koje se mora teorijski istražiti i elaborirati. Pri tome, moramo se čuvati kopiranja drugih zemalja. Mi, naime, tom pitanju, moramo prilaziti prema našim ekonomskim mogućnostima, s obzirom na naš socijalni i sociološki milje, ali i sa stanovišta tradicije našeg naroda u brojnim oslobodilačkim ratovima itd.

Dakle, prihvatam predložene tematske celine, ali smatram da ih moramo posmatrati i s obzirom na okruženje, na svet u celini, jer mi nismo u ovom svetu sami. Odnosno, tu celokupnu problematiku moramo posmatrati kroz nama primerenu geopolitičku i geostrategijsku dimenziju.

Na kraju, mislim da svi treba da se založimo kod svih nadležnih organa JNA da se časopisu „Vojno delo“ pruži sva moguća podrška. Osim ostalog, to je naš jedini opštevojni teorijski časopis, pa njegova uloga u razvoju naše vojne misli mora biti prihvaćena i visoko uvažavana.

Prof. dr ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ – Pridržavajući se glavne teme i svrhe rasprave navešću nekoliko teza, zapažanja i predloga. Ponešto od toga biće, nadam se, komplementarno onome što je već rečeno u uvodnom izlaganju i diskusijama.

Prvo, časopis „Vojno delo“ ima prepoznatljivu fizionomiju, zavidan nivo naučnog razmatranja aktuelnih tema i stvarnih

problema iz oblasti „savremenog rata“, vojnih strategija, operatike i taktike. Dakle, iz različitih oblasti ratne veštine, organizacije oružanih snaga naše zemlje i drugih zemalja, iz sfera geopolitike ili tzv. svetskih poslova, tzv. odnosa snaga, „ravnoteže straha“, interesnih sfera velikih i srednjih (regionalne) sila, tzv. specijalnih ratova itd. Časopis ostvaruje i svojevrstnu međunarodnu komunikaciju. Shodno tome je i tehnički opremljen; ima sadržaje i sažetke članaka na najvažnijim svetskim jezicima. Koliko mi je znano, časopis se razmatra u izvesnim inostranim „spirituelnim“ centrima, ali i u naučnim krugovima u zemlji i inostranstvu.

Drugo, časopis ima srazmerno razvijenu terminologiju, opšte i specifične pojmove iz navedenih oblasti, odnosno vojno-političkih disciplina. Ima savremene methodske pristupe relevantnim pitanjima rata i mira, srazmerno razvijene metode i tehnike geopolitičke i vojnostrategijske analize.

Treće, časopis se održao uprkos krizama i sadašnjoj kataklizmičkoj katastrofi jugoslovenskog društva i njegove države. Dakle, uprkos totalnom slomu, urušavanju, involucijama različitih vrsta nestajućeg socijalizma; pre svega, tzv. realnog, ali i našeg samoupravnog socijalizma.

Mnogi časopisi, s manje ili više naglašenom jugoslovenskom i socijalističkom orijentacijom, nestali su sa društvene scene, ili će se uskoro sasvim ugasnuti. Časopis „Vojno delo“, uprkos svemu tome, a možda baš zahvaljujući tim brojnim izazovima i okolnostima o kojima je govoreno, *održao* se i dalje razvijao. Nadam se da će doživeti izvesne preobražajne procese i postati moderniji, konzistentniji i delotvorniji časopis oružanih snaga naše zemlje, našeg empirijskog društva, jugoslovenskog geopolitičkog prostora. Moja nada i moje očekivanje izviru iz saznanja da se u nas zbilo svojevrstno „geopolitičko čudo“: održale su se oružane snage zemlje čiju su državu mnogi inostrani faktori proglasili faktički mrtvom, i čak u međunarodnopravnom smislu – nepostojećom. Jugoslavija *de jure* i po izvesnim stvarnim elementima, momentima i civilizacijskim kriterijumima još postoji – uprkos neprestanom i krajnje dramatičnom sudaranju s *rušilačkom divljinom* procesa secesije i njenog poništavanja kao države, kao „oficijalnog društva“.

Četvrto, „Vojno delo“ se upuštalo u naučna predviđanja perspektiva jugoslovenskog društva i savremenog sveta uopšte. Međutim, u zlo se odvajkada verovalo, i veruje, tek *naknadno*, kaže Žan Pol Sartr. Časopis se hvatao ukoštac s „propagandnom prirodom“ velikih sila i dominantnih načina društvene reprodukcije (različite vrste kapitalizma) koje su one ideologijski uznosile. Radi se i o suočavanju sa ideologijskom kakofo-nijom tzv. planetarnog detanta i lažnog prijateljstva među velikim i srednjim silama (blokovi) – da ne bismo bili *zagušeni* tom velikom bukom. Časopis je u mnogim svojim priložima na vreme uočavao specifično *izmeštanje konteksta* ili svojevrstan đavolski *Quid pro quo* u višedecenijskom hladnom i propagandističkom ratu Zapada protiv „komunizma“, „real-socijalizma“, „boljševizma“. Čupao je njihove žaoke, ili ih bar relativizovao, i kritički i argumentovano osporavao najvažnije mistifikacije, dogme i scenarije militantnih krugova na Zapadu i na drugim geostrategijskim tačkama savremenog sveta, odnosno najvažnijim staništima „poslovanja svetskog duha“. Uočavao je, i uočava, zakonomernost tog ratnog lukavstva Zapada i nanošenja nepravdi „ostatku sveta“, tj. mnogobrojnim nacijama u tzv. trećem svetu i tim i takvim putem.

Ovom prilikom želim samo grubo da naznačim neke od tema kojima bi se časopis mogao baviti u narednom periodu. Naravno, uz rizik da ću i ponoviti ponešto od onoga što je u diskusijama već rečeno i znalački elaborirano.

1. Radi se o već pomenutom „novom svetskom poretku“. Sugerišem da uđemo u međunarodno značenje i istorijske dimenzije toga fenomena i „modela“ za koji se vatreno zalaže predsednik SAD Džordž Buš. Treba ispitati nije li taj „novi poredak“ zapravo planetarni proždirač tzv. neistorijskih, a među njima i slovenskih naroda. Podsećam na to da su mnogi teoretičari i filozofi na Zapadu u različitim epohama proglašavali slovenske narode kao poluvarvarske, anticivilizacijske i, u tom smislu, neistorijske narode. Među njima su i mislioci i propagatori velikih društvenih reformi – Hegel, Marks i Engels, čijim smo delima i porukama posvećivali najveću pažnju. Hegel je „lansirao“ i nadugačko i naširoko obrazlagao navedenu sintagmu i globalni nalaz o neistorijskim narodima, a Marks i Engels su u mnogim prilikama južnoslovenske naro-

de ocenjivali i razglašavali kao *etničke ostatke* Evrope. Treba ući još dublje u pozadinu svega toga, i u prividna i stvarna kretanja svetskog kapitala, multinacionalnih korporacija, delatnost Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke itd., da bi se potpunije sagledala i ta violentna i, čak, marcijalistička strana i priroda zapadne civilizacije, pa makar da ćemo i u buduće morati štošta da preuzimamo iz njenih riznica. Nadam se da ćemo to činiti na izvestan kritički način, stvaralački i uz izvesno uzvraćanje, odnosno vlastite doprinose opštečovečanskom, civilizacijskom razvitku i napretku. Dakle, trebalo bi da se svestranije i produbljenije pozabavimo stvarnim položajem, sudbinom i perspektivama slovenskih naroda u tzv. svetskim tokovima; da vidimo u čemu je vitalnost i državotvornost nekih među njima.

2. Treba i ubuduće da se bavimo svetskim „megaprocesima“. Neki među njima su veoma violentni, nedovoljno „sazreli“ i s značajnijim indeksom neodređenosti. Neophodno je „strogo *izohronično* posmatranje“ (Grigorije Ostrogorski) najvažnijih društvenih procesa u zemlji i svetu. Sinhronističko i kritičko-empirijsko posmatranje tih procesa i tih fenomena idu uporedo s filozofsko-naučnim posmatranjima i analizama svojstvenim političkoj ekonomiji, opštoj sociologiji, filozofiji prava itd.

3. Treba raspravljati o sve izraženijim tendencijama uspostavljanja modernih „svetskih carstava“. Radi se, između ostalog, o vrstama komparativne analize odnosa između SAD, Japana i Evropske zajednice, o izvesnim novim fenomenima i momentima na neuralgičnoj relaciji geopolitički Sever-Jug itd. Naime, o geostrategijskom položaju ta tri najmoćnija aktera savremene svetske drame – o njihovim međusobnim odnosima, specifičnim pretenzijama i protivurečnostima, ali i njihovim odnosima sa ostalim zemljama koje se nalaze na tzv. poluperiferiji i periferijama. U tom kontekstu treba ispitivati i raspravljati fenomene, metode i instrumente tajne diplomatije, tzv. mentalnih ratova itd. Značajan je u ovom trenutku i *svetski položaj* SAD, Sovjetskog Saveza (ili one državne ili geopolitičke tvorevine koje će opstojati posle ugasnuća „crvene imperije“) i drugih država.

4. *Socijalni i ekonomski razvoj* velikih sila i drugih država, a u okviru tih opštih tema: ratna ekonomika i njena nova

načela, metodi i oblici, trebalo bi da nađu mesto na stranicama našeg časopisa. Trka u naoružavanju, tzv. rat zvezda itd. biće i ubuduće aktuelni. Neophodno je kritički pronicati u tzv. zemaljsku jezgru ili „srčiku“ svetsko-istorijskih procesa koji neposredno sadrže impulse i motive za vođenje rata i imaju svoju neukidivu marcijalističku dimenziju.

5. U obzir bi trebalo uzeti i istoriju velikih sila, planetarnog detanta itd.

6. Trebalo bi nastaviti s kritičkim razmatranjima jugoslovenske krize kao, u po nečemu, starijeg i analognog skupa fenomena i violentnih procesa u odnosu na sovjetsku krizu. Reč je o „đavolskoj paraleli“ i paraboli koja te krize u stvarnosti povezuje. Jugoslovenska kriza je „đavolsko predvorje“, krajnje violentna i rizična uvertira, svojevrstan geopolitički „test“ ili probni kamen za onu veću i kudikamo razorniju i opasniju krizu.

7. Treba određenije i na osnovu uvida u „tvrdoglave“ i nepristrasne činjenice razmatrati angloameričko „carstvo“, ili *Pax Americana*, u *teritorijalnom i civilizacijskom* pogledu. Zapadnjačka mnogostrana hijerarhijska struktura NATO-a i državno-političke vlasti spadaju u okvire te teme.

Mnogi prilozi u časopisu kretali su se graničnim linijama različitih društvenih nauka; među njima, posebno, ratne veštine i nauke o organizaciji vojske, ratne ekonomike itd. Ti i takvi prilozi pokazivali su da su filozofsko razmišljanje i kritičko-empirijske pretrage društvene stvarnosti „najbolji lek za svaku ideologiju“. U časopisu se iskazivala sposobnost za *krizu* različitih osnovnih pojmova navedenih nauka i na različite načine brusilo to možda najvažnije merilo za njihov nivo. Aludiram na izvrstan kritički nalaz Martina Hajdegera. Fundamentalnim naukama svojstvene su periodičke krize, a na njih je časopis „Vojno delo“ u nebrojeno slučajeva znalački „referisao“, ili barem jasno ukazivao.